

Панкова Л.І.,кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування,
*Черкаський державний технологічний університет***Pankova Liudmyla,**PhD in Economic Sciences,
Associate professor of the Department
of Management and Business Administration,
*Cherkasy State Technological University***ПРОБЛЕМИ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
КЛАСТЕРНОЇ ПОЛІТИКИ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ**

Панкова Л.І. Проблеми теоретико-методологічного забезпечення кластерної політики регіонів України. У статті досліджено проблеми забезпечення кластерної політики регіонів України. Проведено систематизацію проблем теоретико-методологічного забезпечення кластерної політики, що дало можливість виокремити три групи проблем: теоретичного, методологічного та методичного характеру. До групи теоретичних віднесено такі проблеми, як: недосконалість та відсутність досвіду адаптації теорії кластерів; відсутність концептуального упорядкування економічної думки щодо процесів міждисциплінарного синтезу і формування єдиних рис сучасної кластерної теорії регіонального розвитку. Серед проблем методологічного характеру окреслено: відсутність визначення сфери кластерної системи, інституційних механізмів кластероутворення, єдиних концептуальних положень і принципів; несформованість інформаційно-аналітичної інфраструктури, єдиного переліку документів щодо правового та нормативно-технічного забезпечення кластерної системи регіонів тощо. До проблем методичного характеру кластерної політики віднесено відсутність: методичних напрацювань, які враховують специфіку українських умов та є успішними в практичній площині; практики стратегічного планування процесів кластероутворення з урахуванням комплексного розвитку територій регіонів; методик моніторингу кластерної політики.

Ключові слова: проблеми теоретико-методологічного забезпечення, регіональна політика, кластерна політика, теорія, методологія, економічні інтереси.

Панкова Л.И. Проблемы теоретико-методологического обеспечения кластерной политики регионов Украины. В статье исследованы проблемы обеспечения кластерной политики регионов Украины. Проведена систематизация проблем теоретико-методологического обеспечения кластерной политики, что позволило выделить три группы проблем: теоретического, методологического и методического характера. В теоретическую группу отнесены такие проблемы, как: несовершенство и отсутствие опыта адаптации теории кластеров, отсутствие концептуального упорядочения экономической мысли относительно процессов междисциплинарного синтеза и формирования единых черт современной кластерной теории регионального развития. Среди проблем методологического характера обозначены: отсутствие определения области кластерной системы, институциональных механизмов кластерообразования, единых концептуальных положений и принципов; сформированной информационно-аналитической инфраструктуры, единого перечня документов по правовому и нормативно-техническому обеспечению кластерной системы регионов и др. К проблемам методического характера кластерной политики отнесено отсутствие: методических разработок, которые учитывают специфику украинских условий и являются успешными в практической плоскости; практики стратегического планирования процессов кластерообразования с учетом комплексного развития территорий регионов; методик мониторинга кластерной политики.

Ключевые слова: проблемы теоретико-методологического обеспечения, региональная политика, кластерная политика, теория, методология, экономические интересы.

Pankova Liudmyla. Problems of theoretical and methodological support of the cluster policy of the regions of Ukraine. The article explores the problems of ensuring the cluster policy of the regions of Ukraine. The systematization of the problems of the theoretical and methodological support of cluster policy was carried out, which allowed us to distinguish three groups of problems: theoretical, methodological and methodological in nature. The theoretical group includes the following problems: imperfection and lack of experience of adaptation of cluster theory; lack of conceptual ordering of economic thought regarding the processes of interdisciplinary synthesis and formation of common features of the modern cluster theory of regional development. Among the problems of a methodological nature, the absence is indicated: determination of the cluster system area, institutional mecha-

nisms of cluster formation, common conceptual principles and principles for the formation and support of regional cluster policies; lack of information and analytical infrastructure for the provision, distribution and implementation of cluster policy, a single list of documents on the legal and native-technical support of the cluster system of regions, common sources and types of data for analytical support of cluster policy; It is not determined what modern technologies of regional management should be used to implement cluster policy in the regions. The problems of the methodological nature of cluster policy include the absence of: methodological developments that take into account the specifics of Ukrainian conditions and are successful in practical terms; the practice of strategic planning of clustering processes, taking into account the integrated development of the regions; cluster policy monitoring techniques. It is substantiated that the effective solution of certain problems of a theoretical and methodological nature of ensuring cluster policy will stimulate coordinated and coordinated actions of all participants in the regional cluster development – entities, educational, scientific and design organizations, state authorities and local governments, development institutions, participants in innovative activities, specialized organizations, innovation infrastructure facilities.

Key words: problems of theoretical and methodological support, regional policy, cluster policy, theory, methodology, economic interests.

Постановка проблеми. Значення кластерної політики для України полягає в її здатності надати наукомісткий характер розвитку наявному регіональному потенціалу, сприяти динамічному розвитку транспортної, енергетичної, комунікаційної інфраструктури, бізнесу з урахуванням ключових інтересів та специфіки розвитку територій. Однак дотепер не вирішено низки проблем теоретико-методологічного забезпечення кластерної політики регіонів України, що уповільнює можливості налагодження зв'язків між усіма зацікавленими особами в реалізації кластерних програм. Необхідно сформувати єдиний інформаційний простір, збільшити швидкість прийняття дієвих рішень у сфері кластерного розвитку, підвищити рівень відкритості системи державного управління економікою регіону. Таким чином, окреслення та розв'язання проблем теоретико-методологічного забезпечення кластерної політики регіонів дасть змогу підвищити ефективність кластероутворення, забезпечить сталий економічний розвиток регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досвід світової спільноти висвітлює кластерний підхід як механізм ефективного розвитку підприємств, що знайшов своє відображення у працях зарубіжних авторів: М. Вебера [1], А. Маршалла [2], М. Портера [3], які зосереджують свою увагу на проблемах організації та управління кластерами. Теоретико-методологічні та практичні питання щодо регіональної політики, питань упровадження новітніх форм спеціалізації та кооперації, у тому числі поширення процесів кластеризації, висвітлюються також у працях українських учених: О. Амоші, В. Геєця, М. Войнаренка, В. Дубницького, М. Долішнього, Л. Федулової, Л. Чернюка.

У більшості досліджень і практичних напрацювань із питань розвитку кластерної політики комплекс проблем, пов'язаних із теоретико-методологічним забезпеченням кластерного підходу, залишається невирішеним, що засвідчує недостатню вивченість цього питання. Таким чином, проблемні питання формування, забезпечення та розвитку кластерної політики, як і раніше, залишаються актуальними.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження проблем теоретико-методологічного забезпечення кластерної політики регіонів України.

Виклад основного матеріалу. Україна в умовах нестабільної економічної, політичної ситуації та дина-

міки подій на Сході країни потребує заходів від української влади щодо підтримання конкурентоспроможності національної економіки. Реалізація ефективних кластерних програм може стати одним із способів зміцнення позицій держави на світовій арені і створити необхідні умови для переходу економіки на інноваційний шлях розвитку. Однак нині в межах української практики кластерного розвитку є низка проблем, пов'язаних із формуванням і реалізацією регіональної кластерної політики. До основних із них можна віднести недостатність опрацювання нормативно-правових, методологічних і концептуальних аспектів політики кластеризації; недосконалість інституційного середовища; слабку ділову активність господарюючих суб'єктів; недостатній рівень розвитку співпраці між державними структурами, представниками бізнесу та науки.

Автором виявлено проблеми теоретико-методологічного забезпечення кластерної політики регіонів України, які систематизовано та класифіковано за групами.

Перша група – проблеми теоретичного характеру.

1.1. Недосконалість та відсутність досвіду адаптації теорії кластерів. Відбувається орієнтація на досвід успішних економік, де наявні конкуренція та конкурентне середовище, культура, правове поле підприємництва та відносин із владою. Зарубіжний досвід інтеграції, на думку автора, вимагає аналітичного дослідження та уточнення відповідних теоретичних аспектів для українських реалій розвитку територій. Тому серед найбільш гострих проблем, що стоять перед науковою спільнотою, є усвідомлення того, що заходи з розвитку кластерів, які довели свою придатність в одному разі, можуть виявитися неідеальними в іншому. Звідси постає потреба оцінки доцільності використання тих чи інших інструментів кластерної політики стосовно кожної ситуації інтеграційного процесу.

1.2. Відсутнє концептуальне упорядкування економічної думки щодо процесів міждисциплінарного синтезу і формування єдиних рис сучасної кластерної теорії регіонального розвитку.

Нині кластери вивчаються різними дисциплінами – економікою, географією, менеджментом, інноватикою, регіоналістикою. Водночас проблематика врахування та узгодження не лише економічних, але й соціальних інтересів суб'єктів кластерної політики досліджена в українській науці слабо.

Теорія інтересів у процесах кластероутворення визначається насамперед проблемним полем дослідження розвитку суспільства та його потреб, які пов'язані із практичними завданнями, що стоять перед соціальними інститутами, науковим співтовариством і органами влади. В умовах сьогодення кластерна теорія повинна, з одного боку, формувати теоретичну парадигму і дослідницькі завдання соціального розвитку регіонів, з іншого – бути ресурсом вирішення прикладних завдань, реалізації економічної та інноваційної політики. Вирішення цієї проблеми вбачається в отриманні синтезованого вектору розвитку кластерної теорії шляхом взаємопроникнення автономних теорій кластерів, інновацій, організацій, економічної соціології та інтересів.

Друга група – проблеми методологічного характеру.

Систематизацію проблем методологічного забезпечення кластерної політики регіонів України можна навести за допомогою рис. 1.

2.1 Проблема визначення сфери кластерної системи визначається низкою невіршених питань, які потребують розв'язання: де починаються та завершуються межі системи, чи обов'язковий принцип територіальності в умовах поширення процесів інформатизації, чи досить наявної регіональної бази знань для підтримки або створення регіональної кластерної системи.

2.2 Відсутність інституційних механізмів кластероутворення провокує організаційно-інституційні диспропорції в напрямі забезпечення кластерної політики регіонів України. Окреслимо основні із них.

Невизначеність прав та обов'язків державних та регіональних органів управління щодо регулювання процесів кластероутворення, яке приводить до дублювання та конфліктів повноважень.

Відсутні процеси консолідації та гармонізації інтересів формальних та неформальних інститутів щодо регіонального розвитку економіки відповідно потреб часу та стандартів ЄС щодо формування інституційного забезпечення кластерного розвитку.

Асиметричність інституційних умов ведення бізнесу у різних регіонах України (більш яскраво така диспропорційність простежується в межах територій міст та селищ).

Нерозвиненість системи розподілу кваліфікованих фахівців у системі кластероутворення.

Неготовність кадрів органів як державного, так і регіонального управління до імплементації європейських стандартів функціонування ділового середовища в межах здорової конкуренції, що викликає деструктивні явища в процесах кластероутворення. Серед таких явищ особливо складним для вирішення фахівці визнають непрозорість поведінки агентів регіональних систем управління та суб'єктів кластероутворення, яка приводить до корупційних схем та тінізації кластерної економіки регіонів. Так, загально визнаним явищем є те, що в Україні функціонують кластерні структури, однак більшість із них є неформальними або тіньовими.

Недосконалість інституційних механізмів запровадження інноваційної кластерної політики з урахування регіональної спеціалізації.

Таким чином, дисбаланс полягає у тому, що політики та чиновники або представники регіонально-управлінської діяльності домовляються між собою, лишаючи поза увагою інтереси регіональних громад, що формує передумови та прояви корупційної діяльності на регіональному рівні у сфері формування та реалізації регіональної структурної політики. Невідповідність інтересів правлячих еліт регіонів та регіональних громад у сфері розроблення та реалізації регіональної структурної політики підсилюється конфліктом інтересів бюрократичного апарату – чиновників, що діють на «постійній» основі, та керівної ланки – управлінців а також депутатів, які обираються або призначаються до регіональних систем державного управління та місцевого самоврядування [4, с. 284–285].

Усунення організаційно-інституційних регіональних диспропорцій щодо забезпечення кластерної політики, на думку автора, вбачається у вирішенні проблеми відсутності формування кластерної культури та стандартів функціонування ділового середовища, що дасть змогу налагодити процеси формування, забезпечення та розвитку кластерних утворень у межах здорової конкуренції, урахування та балансування ключових інтересів суб'єктів кластерного процесу.

Рис. 1. Проблеми методологічного забезпечення кластерної політики регіонів України

2.3 Не визначено, які сучасні технології регіонального управління необхідно задіяти для реалізації кластерної політики в регіонах.

Слід зазначити, що регіональна кластерна політика і є сучасним видом технологій регіонального управління, що дає змогу досягти конкурентного рівня розвитку економіки регіону та країни загалом.

Як управлінська технологія кластерна політика здатна забезпечити ведення конструктивного діалогу між бізнесом, владою та суспільством через механізми узгодження їхніх інтересів. Кластерний підхід може слугувати продуктивною основою для взаємодії приватного сектору економіки, великих компаній, державних адміністративних структур і наукових установ. Під час здійснення кластерної технології необхідно врахувати різні групи інтересів – як у програмах розвитку окремих кластерів, так і в програмах розвитку регіонів з урахуванням цілісної системи рішень, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності економіки шляхом підприємницького вибору складників регіонального потенціалу.

В реалізації ефективної кластерної політики влада здатна задіяти сучасні технології регіонального управління, такі як: створення і функціонування регіональної системи підтримки малого і середнього бізнесу, регіональної системи залучення інвестицій на основі державно-приватного партнерства, регіональної системи підтримки інтеграційних процесів; розвиток регіональної інноваційної інфраструктури; створення території інноваційного розвитку та ін.

2.4 Не сформовано інформаційно-аналітичної інфраструктури щодо забезпечення, розповсюдження та реалізації кластерної політики

В умовах активного поширення процесів інформатизації інформаційна інфраструктура володіє високими функціональними можливостями для розвитку кластерів у регіоні. Якщо звернутися до міжнародного досвіду розповсюдження кластерних ініціатив та політик то починаючи з 2000 року в багатьох європейських країнах створені та успішно функціонують Європейська кластерна обсерваторія, група з кластерної політики, кластерний альянс; Кластерна інноваційна платформа, що утворюють інформаційно-аналітичну інфраструктуру території.

2.5 Відсутність єдиного переліку документів щодо правового та нормативно-технічного забезпечення кластерної системи регіонів. Наявні документи нормативно-правового забезпечення кластерного розвитку регіонів визначаються представниками бізнес-середовища більш декларативними інструментами регулювання, оскільки здебільшого вони залишаються нерелізованими. Таким чином, проблема недосконалості правового поля кластерного розвитку уповільнює, а інколи й унеможлиблює інтеграційні процеси бізнесу. Також в Україні спостерігається ситуація, коли більшість кластерів діють неформально.

2.6 Відсутня єдина систематизована інформаційна база аналітичного забезпечення кластерної політики, а саме не визначені джерела і типи даних.

Нині відсутня єдина інформація про наявні як формальні, так і неформальні кластерні утворення, потенційні кластери, що перешкоджає формуванню ефективних стратегій кластерного розвитку в регіоні. Бізнес не розуміє переваг кластеризації, а також не має

інформації щодо функціонування та результатів діяльності вже наявних кластерів в Україні.

2.7 Не визначено єдиних концептуальних положень і принципів формування та забезпечення кластерної політики регіонів.

Концептуальні положення і принципи формування та забезпечення кластерної політики регіонів країни повинні ґрунтуватися на розумінні та реалізації ключових інтересів у парадигмі відносин “держава – бізнес – населення”. Метою таких концептуальних положень повинна стати підтримка збалансованості економіки регіонів та країни загалом за умов поширення інтеграційних процесів, здатність до стабільного розвитку кластерів з урахуванням специфіки та потенціалу кожного регіону.

Третя група – проблеми методичного характеру щодо розроблення кластерної політики.

3.1 Найбільш серйозною проблемою нині може бути визнано відсутність методичних напрацювань, які враховують специфіку українських умов та є успішними в практичній площині. Брак практичного досвіду реалізації кластерних проектів і підготовлених фахівців, здатних реалізовувати кластерні проекти, відсутність ефективних схем взаємодії органів влади різних рівнів під час реалізації кластерних проектів. Окреслені проблеми є причиною відсутності вираженої політики регіональних органів влади щодо кластерних управлінських технологій.

3.2. Серйозні проблеми виникають і через відсутність практики стратегічного планування процесів кластероутворення з урахуванням комплексного розвитку територій регіонів. Так, переслідування одних і тих же цілей розвитку з копіюванням успішних світових практик проковує появу кластерів з однією і тією ж спеціалізацією, поза увагою залишаються питання наявності реального ресурсного потенціалу для їх утворення.

3.3. Відсутність методик моніторингу кластерної політики не дає змоги створити сучасну інформаційну базу для контролю процесу інноваційної індустріалізації країни не тільки в наукових, але і в практичних цілях. Українські науково-дослідні інститути на основі сукупності дослідницьких даних за останні роки могли б ініціювати створення аналітичного центру для підготовки узгоджених рішень щодо реалізації кластерної політики в країні на основі контролю процесу кластеризації за допомогою моніторингу.

Висновок. Виокремлені групи проблем теоретико-методологічного забезпечення кластерної політики потребують свого вирішення, що дасть змогу встановити перспективні напрями управлінських впливів, здатних сформувати основу майбутньої кластерної політики, оцінити потенціал зростання кластерів з урахуванням ключових інтересів та специфіки розвитку кожного регіону.

Таким чином, процес кластероутворення складний, динамічний, комплексний, тривалий. Для здійснення цього процесу необхідні обґрунтовані заходи з формування та впровадження стратегій підвищення конкурентоспроможності регіонів на основі кластерів, робота з формування відповідного нормативно-правового забезпечення, сприятливого ділового середовища та координація процесу реалізації кластерних ініціатив.

Ефективне вирішення визначених проблем теоретико-методологічного забезпечення кластерної політики дасть змогу стимулювати узгоджені і скоординовані дії всіх учасників кластерного розвитку регіонів – господарюючих суб'єктів, освітніх, наукових

і конструкторських організацій, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, інститутів розвитку, учасників інноваційної діяльності, спеціалізованих організацій, об'єктів інноваційної інфраструктури.

Список використаних джерел:

1. Вебер А. Теория размещения промышленности: пер. с нем. / А. Вебер. М.; Л. : Книга, 1926. 224 с.
2. Marshall A. Principles of economics. London : Macmillan, 1965.
3. Портер М. Международная конкуренция. Конкурентные преимущества стран: пер. с англ. М. : Альпина Паблшер, 2016. 740 с.
4. Регіональна структурна політика: сучасні тенденції та нові виклики : монографія [наук. ред. С. Л. Шульц]; ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України». Львів, 2016. 328 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

References:

1. Veber, A. (1926) *Teoriya razmeshcheniya promyshlennosti* [The theory of industrial location]. Leningrad; Moscow: Kniga, 1926. (in Russ.)
2. Marshall, A. (1965) Principles of economics. London: Macmillan.
3. Porter, M. (2016) International competition. Competitive advantages of countries. Moscow: Al'pina Publisher, 740 p. (in Russ.)
4. Regionalna strukturalna polityka: suchasni tendentsii ta novi vyklyky : monohrafiia (2016) [*Regional structural policy: current trends and new challenges*: monograph]. S.L. Shults (Ed.). ser. Regional Development Issues. Lviv: DU «Instytut rehionalnykh doslidzhen imeni M.I. Dolishnoho NAN Ukrainy», 328 p.